

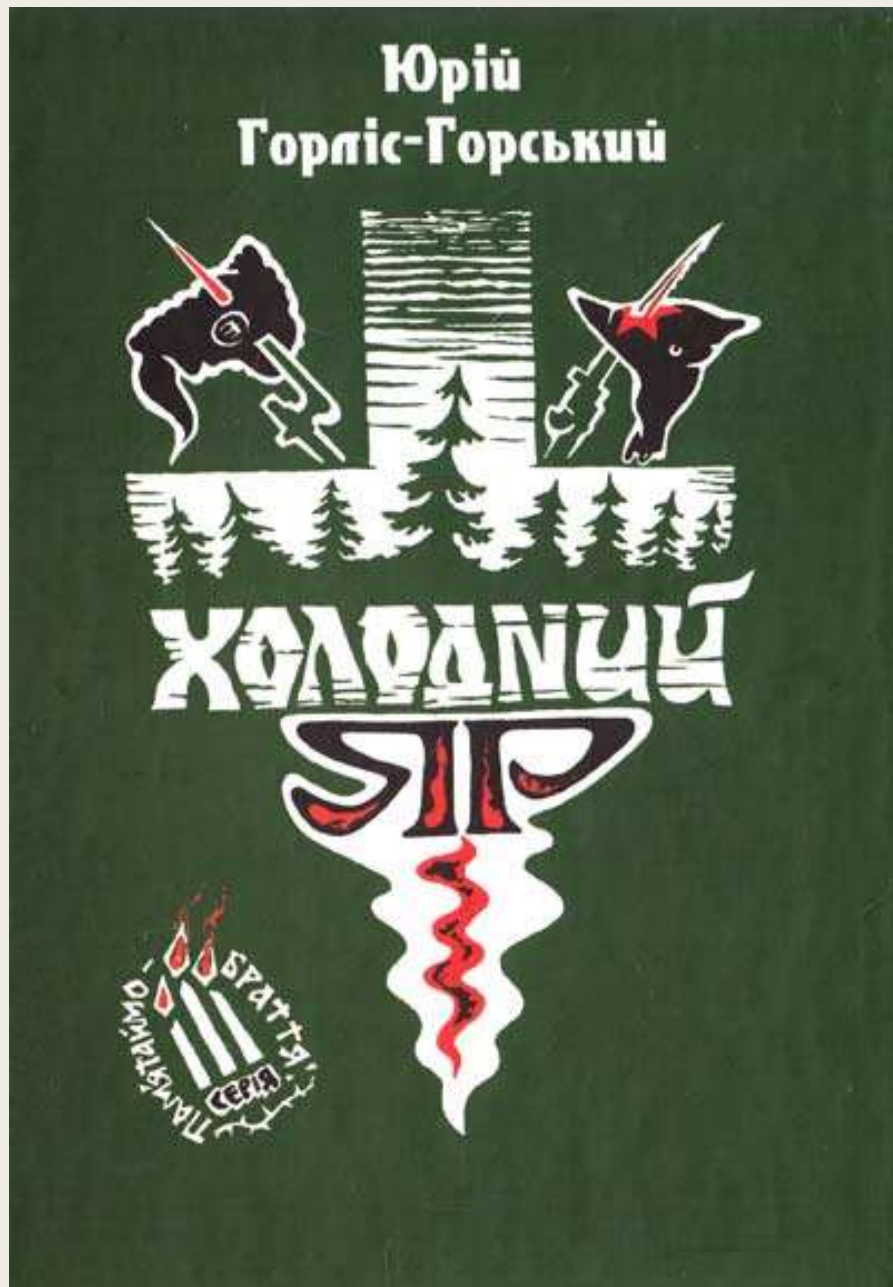

Науково-дослідний інститут
селянства та вивчення аграрної
історії

Черкаського національного
університету імені Богдана
Хмельницького

<http://ndis.cdu.edu.ua>

ОБИГ ЗБРОЇ В СЕЛЯНСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ПИТАННЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЗБРОЄЮ СЕЛЯНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ В
ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 - 1921 РР. ПОЛІТИКА
«РОЗЗБРОЄННЯ» ЯК ПЕРЕДУМОВА УПОКОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО
СЕЛА В ПЕРІОД «ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ»

З'їжджаємо в глибоку балку, яка іде попід лісом. По обох боках її розкидані селянські господарства. Це Мельничанські хутори — продовження села Мельників. Коло одної хати Андрій стримав коня. — Треба зайти, вдову Явдоху з синами провідати.

Заходимо до хати. Коло печі пораяється зморщена бабуся в чорній плахті. За столом сидять з книжкою два гарні русяві хлопці. Під образами на лавці стоїть дві англійські рушниці. Під лавкою — велика бляшана скринька з набоями. На вікні зложені ручні ґранати.

Юрій Горліс-Горський. «Холодний Яр»

Побалакавши трохи, сідаємо на коней. Через який кілометр з хати вибігає без шапки селянин: — Агов, Андрію! Злізай-но, брате! Самогону вигнав — перша сорта! Баба вареників макітру наварила — допоможітьно змолоти! Андрій стримав коня:

— Зайдем... добрі хлопці. Та й їсти захотілося трохи. Заходимо до хати. На столі пляшка і макітра з варениками. Під образами рушниці. Під лавкою кулемет «Максім», накритий жіночою запаскою. Андрій підняв запаску і глянув на механізм.

Юрій Горліс-Горський. «Холодний Яр»

До зброї сечме! До зброї!

Та й заливав же він горячого сала за шкуру москалям! Пішла слава: отаман Богдан, отаман Богдан! А воно всього війська: сам отаман, візник — теж добрий хлопець, та пара добрих коней у тачанці.

На тачанці у нього кулемет кольт, а до крила прив'язаний легкий німецький міномет. У візника ручний кулемет люїс. І ото під'їжджає було вночі під яку станцію, заповнену потягами та військом, найбільш, коли відступали большевики, а потім денікінці, і пішов воювати! Лівою рукою стріляє з кольта, а правою одягає на міномет міни і пускає їх. Візник з люїса строчить... Ті собі стріляти в темноту, не знаючи по кому, і підійметься такий «бій» — як би зійшлося дві дивізії...

Юрій Горліс-Горський. «Холодний Яр»

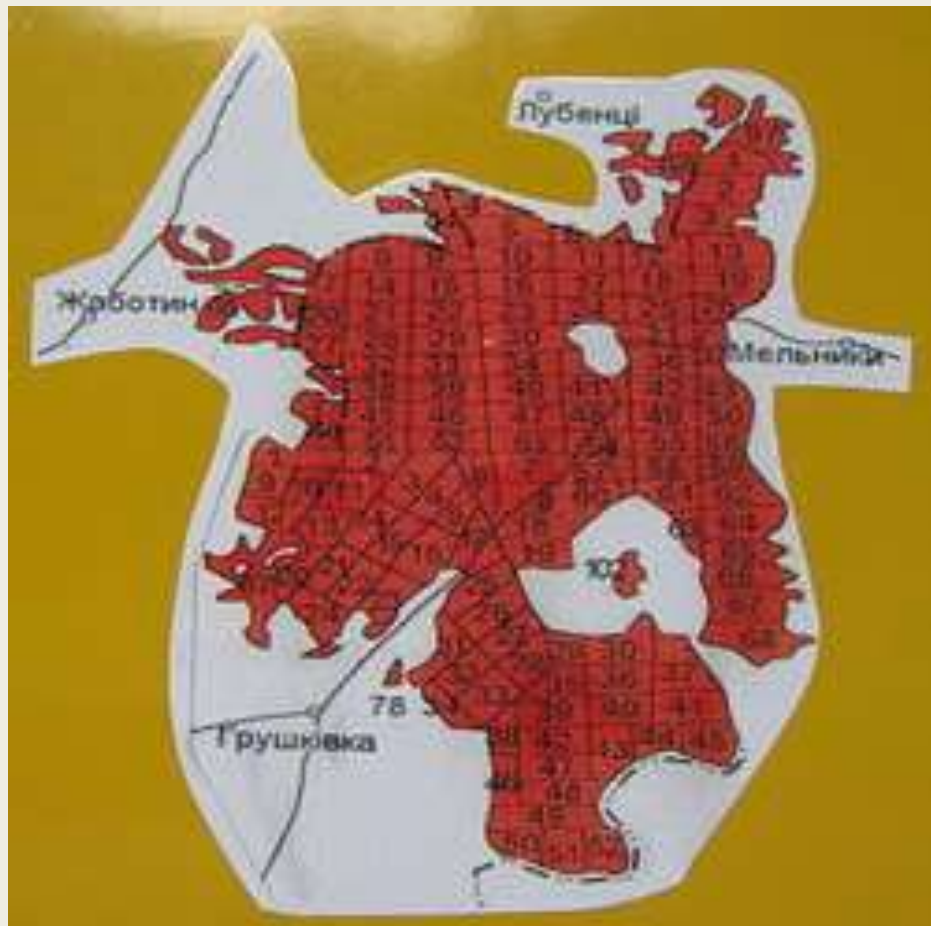
Мамай, невисокого росту, середнього віку чоловік з дбайливо зачесаною борідкою, комічно розвів на столі руками:

Кількість людей, які підуть на повстання, і кількість зброї окреслити трудно. На острові маємо заховану гармату. Замок та набої забрали до села, бо під час повіні те місце може залити вода. Добрий знак, що селяни запасають зброю, їздять до Келеберди на полтавський бік купувати рушниці, на Різдво в Шабельниках купили кулемет, на тім тижні на ярмарку виміняли за рибу кулемет Кольта без станка у дядька з Медвина. Гармата у нас без коліс, знята з бронеплава. Ми її приспособили виключно для стрільби з плавнів по пароходах, і для походу зовсім не надається

Заговорив отаман Іван Петренко, інтелігентний селянин, старшина, який у своїй киреї з відлогою не відрізнявся зовнішнім виглядом від місцевих селян

Зброї є подостатком. Маємо шість справних кулеметів, закопану гармату, мінометів пару.

Юрій Горліс-Горський. «Холодний Яр»

Під час стоянки в одному селі селяни оповідають про Холодний Яр. Непроступний Мотрин монастир серед лісів... Якись таємничі загороди, навіть електричні! Важкі гармати, «які стріляють на сорок верстов!» Засів там із своїм військом отаман Чучупака і нікого не боїться — ні большевики, ні денікінці нічого не могли йому зробити... Наслухавшись, обмінюємося поглядами. Звичайно, дядьки перебільшують, але цікаво побачити, що там за «січ» така в Холодному Яру...

Юрій Горліс-Горський. «Холодний Яр»

«Роззброєння села» – це комплекс гібридних заходів, що був організовано розпочатий радянською владою у 1919 р. з метою підпорядкування селянства і позбавлення його засобів для ведення повстанської боротьби та подальшого опору політиці більшовиків.

Нормативна база, що регулювала процес «роззброєння» села у 1919 – поч. 1930-х рр.

- Декрет Раднаркому УСРР «Про здачу зброї населенням України» (1919 р.)
- Декрет Раднаркому УСРР «Про полювання» (1920 р.)
- Кримінальний кодекс УСРР (1922 р.)
- Постанова ЦВК СРСР «Про порядок виготовлення, торгівлі, зберігання, використання, обліку і перевезення зброї, вогнепальних припасів, розривних снарядів та вибухових речовин» (1924 р.)

«Роззброєння» не зводиться лише до процесу «викачки» зброї із села, що накопичилась там в умовах завершення Першої світової війни, революційних подій 1917 – 1921 рр., а також селянського опору політиці більшовиків у 1920-х – на початку 1930-х рр. «Роззброєння» села нами розуміється у ширшому контексті – це система гібридних комбінованих урядових заходів, спрямованих як на «викачку» зброї (роззброєння у мілітарному сенсі – англ. «unarming»), так і на руйнування традиційних селянських інституцій (обеззброєння як позбавлення усіх засобів, в т.ч. морально-вольових, до ведення боротьби – англ. «debilitating»), які пропонували альтернативу в умовах творення радянського образу «нового суспільства», «нового селянина».

Інструментами «роззброєння» більшовиками українського села в широкому значенні («debilitating») у 1919 – 1929 рр. та в період «Великого перелому» стали:

1. масові арешти і розстріли;
2. блокада районів і сіл, охоплених селянськими повстаннями («волинками»);
3. виселка селян в інші регіони СРСР;
4. деблокування сілрад, інших важливих будівель оточених повстанцями чи мітингарями;
5. демонстративні суди над селянами (в окремих випадках – показові розстріли);
6. залякування зброєю;
7. засилання до сіл або повстанських осередків агентів та провокаторів;
8. кампанії з вилучення зброї на селі;
9. контроль за підозрілими особами та пересуванням населення;
10. обеззброєння / знекровлення / ліквідація повстанських загонів;
11. облік цивільного населення;

Інструментами «роззброєння» більшовиками українського села в широкому значенні («debilitating») у 1919 – 1929 рр. та в період «Великого перелому» стали:

12. організація засідок;

13. партійна пропаганда, боротьба з антирадянською, плітками, «пораженчеством»;

14. патрулювання або прочісування місцевості;

15. посилена охорона державних кордонів, запобігання перетинанню кордону селянами;

16. поштова цензура;

17. проведення допитів;

18. раптові, переважно нічні, облави у селах;

19. рейдові дії каральних підрозділів;

20. розгін масових селянських мітингів, зборів тощо;

21. складання списків повстанців з переліком їхніх родичів та адрес;

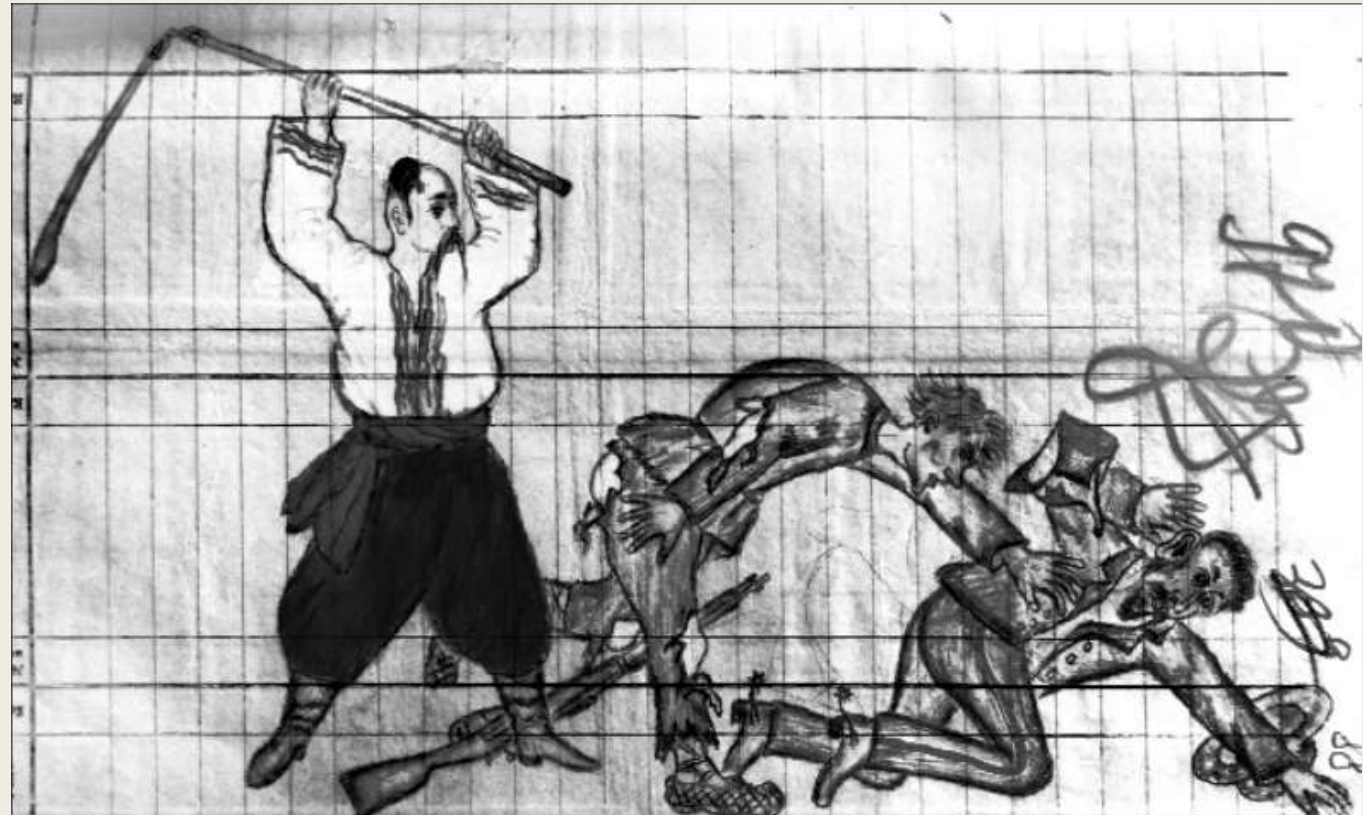
22. сімейне заручництво.

Активні форми антибільшовицького селянського опору:

1. агітацію (антирадянську, антиколгоспну, проти здачі хліба);
2. бунти;
3. вбивства та замах на вбивство активістів;
4. виходи селян із ТСОЗів та колгоспів, що супроводжувався розбором усуспільненого майна;
5. встановлення зв'язків з місцевими військовими частинами, міліцією з метою отримання зброї, агітація останніх на свій бік;
6. втечі селян з рідних місць (переважно на шахти Донбасу, будови перших п'ятирічок або нелегальний перетин кордону);
7. самозахоплення та самовільний обробіток селянами колгоспних земель;
8. масове розкрадання майна колективів;
9. напади селян на склади з продовольством;

Активні форми антибільшовицького селянського опору:

10. розгони комісій, партійних осередків, комітетів, сільрад
11. пікетування районних відділків міліції з метою звільнення заарештованих односельців;
12. показові церковні служби-панахиди за радянською владою;
13. повстання;
14. побиття активістів;
15. псування кормів для худоби;
16. підпали;
17. селянський луддизм.

Пасивні форми антибільшовицького селянського опору:

1. антирадянський (і антиколгоспний зокрема) фольклор;
2. відмови продавати хліб за низькими держцінами;
3. відмови селян виконувати плани посівних;
4. відмови створювати насінневі фонди;
5. імітацію праці у колгоспах, неякісну роботи;
6. листи-скарги до «доброго» вищого партійного керівництва;
7. невихід на роботу до колгоспів;
8. переховування зерна;
9. Таємний продаж, моріння голодом або забій селянами власної худоби з метою недопущення її колективізації.

Кількість зброї, вилученої в населення УСРР

1921 р.

- › гвинтівок – 4412
- › револьверів – 2719
- › шашок – 1307
- › кулеметів – 664
- › гармат – 5
- › патронів – бл 1,5 млн

1923 р.

- › 6956 гвинтівок
- › 1339 револьверів
- › 571 шабля
- › 14 кулеметів

1927 – 1928 р.

- › 13486 од.
вогнепальної зброї
- › 2087 од. холодної
зброї
- › 35438 шт.
боєприпасів

1928 – 1929 р.

- › 13810 од.
вогнепальної зброї
- › 1417 од. холодної
зброї
- › 40767 шт.
боєприпасів

Кількість зброї, вилученої в населення України: регіональна проєкція

Новокриворізьк
а волость,
червень 1921 р.

59 гвинтівок, 20 обрізів, 4 нагани

Криворізький
повіт, травень –
червень 1921 р.

280 гвинтівок, 218 обрізів, 13 револьверів,
13 гранат, 14 снарядів, 10 мисливських
гвинтівок, 23 шаблі, 6 штиків

Криворізький
повіт, березень
1922 р.

1451 гвинтівка, 1127 обрізів, 607
револьверів, 207 гранат, 30 600 патронів

Подільська
губернія, 1922
р.

17 тисяч одиниць зброї, в т.ч. 11 тисяч
гвинтівок

Кількість зброї, вилученої в населення України: регіональна проєкція

Криворізька
округа, січень-
лютий 1923 р.

1451 гвинтівка, 1125 обрізів, 607
револьверів, 30635 патронів, 207 одиниць
вибухівки

Катеринославсь
ка губернія,
квітень 1923 р.

8 кулеметів, 3764 гвинтівки, 1139 обрізів,
958 револьверів

М. Дорошенко у своїх мемуарах описав випадок, що трапився у Знам'янській окрузі в 1920 р.:

«Група відібраних головорізів спецчастини ходила від одного заможного чи й напівзаможного двору до другого, носили якусь скриньку що звали її «апаратом» для вишукування зброї, а зброю вночі наперед десь господареві в стріху стромляли і знайшовши таку бідного господаря жорстоко карали, лякаючи інших»

ПОЛІТИКА «РОЗЗБРОЄННЯ» ЯК ПЕРЕДУМОВА УПОКОРЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В УМОВАХ «ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ» 1929 – 1933
РОКІВ

*«...своєчасна робота з викачування зброї на селі була
проведена успішно і українське село, раніше
наповнене зброєю, тепер повністю обеззброєне»*

голова ГПУ УСРР В. Балицький, 1929 р.

Кампанії з «викачки зброї» протягом 1919 – 1929 рр. хоч і не увінчалися поголовним роззброєнням селянства, однак значною мірою позбавили його засобів для ведення активного опору, зокрема повстанської боротьби. Напередодні «Великого перелому» селянство стало значно слабшим, ніж в 1920 – 1922 рр., коли воно було належно озброєне і загрожувало існуванню нової більшовицької держави.

ukr.ndis@gmail.com

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100089128239446>

<https://www.youtube.com/channel/UC1386stpvwll1f2x2976VfA>